

כי תשא – שלוש עשרה מידות של רחמים

א. בקשתו של משה

1. "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל ה' רְאֵה אֶתָּה אָמַר אֱלֹהֵי הָעַל אֶת הָעַם הַזֶּה וְאַתָּה לֹא הוֹדַעְתָּנִי אֶת אֲשֶׁר תִּשְׁלַח עִמִּי וְאַתָּה אֲמַרְתָּ יְדַעְתִּיךָ בְּשֵׁם וְגַם מִצְאָתָה חֵן בְּעֵינַי. וְעַתָּה אִם נָא מִצְאָתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ הוֹדַעְנִי נָא אֶת דְּרָכְךָ וְאֶדְעֶךָ לְמַעַן אֲמַצָּא חֵן בְּעֵינֶיךָ וְרָאֵה כִּי עֲמַדְךָ הִגִּי הַזֶּה. וַיֹּאמֶר פְּנֵי יְלַכּוּ וְהִנַּחְתִּי לָךְ. וַיֹּאמֶר אֵלָיו אִם אֵין פְּנִיךָ הַלְכִים אֵל תַּעֲלֶנּוּ מִזֶּה. וּבִמָּה יוֹדַע אֶפּוֹא כִּי מִצְאָתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אֲנִי וְעַמְּךָ הֲלוֹא בְּלִקְתֶּךָ עֲמָנוּ וְנִפְלִינוּ אֲנִי וְעַמְּךָ מִכָּל הָעַם אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאָרֶץ. וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה גַם אֶת הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ אֶעֱשֶׂה כִּי מִצְאָתָה חֵן בְּעֵינַי וְאֶדְעֶךָ בְּשֵׁם. וַיֹּאמֶר ה'רָאֵנִי נָא אֶת כְּבוֹדְךָ. וַיֹּאמֶר אֲנִי אֶעֱבִיר כָּל טוֹבִי עַל פְּנֶיךָ וְקִרְאֵתִי בְשֵׁם ה' לְפָנֶיךָ וְחַנּוּתִי אֶת אֲשֶׁר אֲחַן וְרַחֲמֵתִי אֶת אֲשֶׁר אֲרַחֵם. וַיֹּאמֶר לֹא תוֹכַל לָרְאֹת אֶת פְּנֵי כִּי לֹא יִרְאֵנִי הָאָדָם וְחָי. וַיֹּאמֶר ה' הִנֵּה מְקוֹם אֲתִי וְנִצַּבְתָּ עַל הַצּוּר. וְהָיָה בְּעֵבֶר כְּבֹדִי וְשָׁמַתִּיךָ בְּנִקְרַת הַצּוּר וְשִׁפְתֵי כָפִי עָלֶיךָ עַד עֲבָרִי. וְהִסְתֵּיתִי אֶת כְּפִי וְרָאִיתָ אֶת אַחֲרָי וּפְנֵי לֹא יֵרְאוּ... וַיִּרְדֵּה ה' בַּעֲנָן וַיְהִי צֶבֶעַ עִמּוֹ שָׁם וַיִּקְרָא בְשֵׁם ה'. וַיַּעֲבֹר ה' עַל פְּנֵי וַיִּקְרָא ה' ה' א-ל-רְחוּם וְחַנּוּן אֲנִי אֶפְיָם וְרַב חֶסֶד וְאֶמֶת. וְצֹר חֶסֶד לְאֱלֹהִים נִשְׂא עוֹן וְפָשַׁע וְחַטָּאָה וְנִקְהָ לֹא יִנְקָה פֶקֶד עוֹן אֲבוֹת עַל בְּנֵים וְעַל בְּנֵי בְנֵים עַל שְׁלֹשִׁים וְעַל רַבְעִים" (שמות ל"ג, יב-ל"ד, ז).

2. "דבריו 'כל טובי' רומזים שהציג לפניו את הנמצאים כולם, שעליהם נאמר: 'זירא א-לוהים את כל אשר עשה והנה טוב מאוד'. ב'הציג לפניו' כוונתי שהשיג את טבעם והתקשרותם זה בזה, כך שהוא ידע את הנהגתו [של הא-ל] אותם, כיצד היא בכלל ובפרט. אל עניין זה הצביע באומרו 'בכל ביתי נאמן הוא'. כלומר, הוא [= משה] הבין את מציאות עולמי כולו הבנה אמיתית בת קיימא... השגת מעשים אלה היא אפוא [השגת] תארייו יתעלה אשר מבחינתם הוא יתעלה נודע" (מורה נבוכים חלק א פרק נד).

3. "מהו זה שביקש משה רבנו להשיג כשאמר 'הראני נא את כבודך'? ביקש לידע אמיתת המצאו של הקדוש ב"ה, עד שיהיה ידוע בלבו כמו ידיעת אחד מן האנשים שראה פניו ונחקה צורתו בלבו, שנמצא אותו האיש נפרד בדעתו משאר האנשים; כך ביקש משה רבנו להיות מציאות הקב"ה נפרדת בלבו משאר הנמצאים, עד שידע אמיתת המצאו כאשר היא. והשיבו ברוך הוא שאין כח בדעת האדם החי שהוא מחובר מגוף ונפש להשיג

אמיתת דבר זה על בוריו. והודיעו ברוך הוא מה שלא ידע אדם לפניו ולא ידע לאחריו, עד שהשיג מאמיתת המצאו דבר שנפרד הקדוש ברוך הוא בדעתו משאר הנמצאים, כמו שייפרד אחד מן האנשים שראה אחוריו והשיג כל גופו ומלבושו בדעתו משאר גופי האנשים. ועל דבר זה רמז הכתוב ואמר 'וראית את אחוריי, ופניי לא יראו'" (רמב"ם, הלכות יסודי התורה א', י).

4. "דבריו 'למען אמצא חן בעיניך' הם ראייה לכך שמי שידע את הא-ל הוא אשר ימצא חן בעיניו, לא מי שצם ומתפלל בלבד" (מורה נבוכים חלק א פרק נד).

ב. י"ג מידות

5. "למשל, כאשר משיגים את הנהגתו המעודנת ביצירת העוברים של בעלי החיים, ובנתינת כוחות בהם ובמי שמגדל אותם אחר לידתם, המונעים אותם מלכלות ולהישחת, שומרים אותם מפגיעה, ומועילים להם בפעילויותיהם ההכרחיות - מעשה כדוגמת זה לא יבוא מצדנו אלא מתוך היפעלות ורוך, וזו היא משמעות הרחמים - נאמר עליו יתעלה 'רחום'" (מורה נבוכים ח"א פרק נד).

6. "המשמעות כאן אינה שיש לו תכונות אופי, אלא הוא עושה מעשים הדומים למעשים הנובעים אצלנו מתכונות אופי, כלומר, מנטיות נפשיות. לא שהוא יתעלה בעל נטיות נפשיות" (מורה נבוכים ח"א פרק נד).

7. "אנו מוצאים במעשיו כלפי בני האדם פגעים גדולים הפוגעים בכמה פרטים ומכלים אותם, או דברים כוללים המשמידים שבטים או אף חבלי ארץ, ומאבידים בנים ובני בנים ואינם משאירים נשים וטף, כגון שקיעת האדמה, רעידות אדמה וברקים קטלניים... לכן הוא נקרא לפי מעשים אלה קנוא ונוקם, ונוטר, ובעל חימה; הווה אומר, שמעשים אשר כדוגמתם נובעים אצלנו מתוך נטייה נפשית, דהיינו מתוך קנאה, נקמה, שנאה עמוקה או כעס, באים מלפניו יתעלה בהתאם למה שהיו ראויים לו אלה שנענשו, ולא בשום פנים מתוך היפעלות" (מורה נבוכים ח"א פרק נד).

ג. הידמות לקב"ה - מידות המוסר

13. "עם כל זאת, ראוי שיהיו מעשי האהבה, המחילה, החמלה והרחמים הבאים מצד מנהיג המדינה מרובים הרבה יותר ממעשי העונשין" (מורה נבוכים ח"א פרק נד).

14. "שתכלית מעלת האדם היא להידמות אליו יתעלה במידת היכולת, כלומר, שנדמה את מעשינו למעשיו, כפי שהסבירו בפירוש ל'קדושים תהיו' לאמור: מה הוא חנון אף אתה היה חנון, מה הוא רחום אף אתה היה רחום" (מורה נבוכים ח"א פרק נד).

8. "הפילוסופיה המודרנית הביאה לידי הבחנה, שהיא זרה לפילוסופיה בימי הביניים, בין הפילוסופיה למדע. הבחנה זו היא הרת סכנה, שכן היא סוללת את הדרך למתן היתר למדע לא פילוסופי ולפילוסופיה לא מדעית: מדע שאינו אלא מכשיר, שעלול להיעשות לכלי שרת של כל כוח ושל כל אינטרס יהיו אשר יהיו, ולפילוסופיה שהשאיפות והמשפטים הקדומים גזלו בה את המקום השייך לתבונה. ראינו את הפילוסופיה המודרנית כשהיא מוותרת על הטענה לאמת בת הוכחה" (לאו שטראוס, הליברליזם ומשבר ההגות היהודית המודרנית, עמ' 156).

9. "מי שיודע מה ישחרר אותו מטעות ואשליה ומבין באמת את כל מה שאדם מבקש לדעת כיצור גשמי ורוחני, ולמרות כל זאת נמנע מלפעול בהתאם, הוא אדם שיצא מדעתו, אדם לא-רציונלי, ואף אף בלתי שפוי לגמרי... להבין פירושו לפעול... " (ישעיהו ברלין, האנושות - בול עץ עיקש, עמ' 38).

10. "ומה היא שיחת שמי התכלת, אם לא הכרזת הנורמה? ומה היא הגדת הרקיע, אם לא הצהרת החובה והמצווה? כל ההוויה מספרת כבוד א-ל - חובת הסתגלות חיי האדם לרצונו של הקב"ה" (הגרי"ד סולובייצ'יק, איש ההלכה, עמ' 60).

11. "כל כיווני רוחו, העיוני, המוסרי היפייפני - מתלכדים לאחדות שלמה ומגוונת" (הגרי"ד סולובייצ'יק, וביקשתם משם, עמ' 153).

12. "...שמעשים אלה יבואו מצדו מתוך חישוב ובהתאם למה שראויים לו, לא מתוך היגררות גרידא אחרי ההיפעלות, ולא ישלח רסן הכעס, ולא ייתכן להיפעלויות מקום אצלו, שהרי כל היפעלות רעה. אלא עליו להישמר מפניהן ככל שאדם יכול. ואז הוא יהיה לפעמים רחום וחנון כלפי אנשים מסוימים, לא מתוך רוך וחמלה גרידא, אלא בהתאם למה שמתחייב. הוא יהיה לעתים נוטר ונוקם ובעל חימה כלפי אנשים מסוימים בהתאם למה שראויים לו, ולא מתוך כעס גרידא; באופן שיצווה לשרוף אדם, מבלי שיהיה רוגז או כועס עליו או שונא אותו, אלא על פי מה שייראה לו ראוי, ויתחשב בתועלת הגדולה שתצמח לאנשים רבים מביצוע מעשה זה" (מורה נבוכים ח"א פרק נד).